

DGK Lab

innovatie in recreatie

Eetbaar Landschap

Cursusdag 4

Natuurkampeerterrein De Haverkamp – 6 februari 2020

Soortenkeuze

Op de voorgaande cursusdag werden de eerste fundamentele stappen gezet in de ruimtelijke planning, middels het aangeven van zones en sectoren. De inrichting in zones verlangt al dat er wordt nagedacht over de wensen met een bepaalde plek, en dan met name welke functies er voor die wensen moeten worden vervuld. Deze functies spelen evengoed een grote rol wanneer we ons gaan bezighouden met de vraag welke planten waar moeten staan, de focus van deze vierde cursusdag. Het vertrekpunt daarbij is denken in functie en plek.

De 'functie' van een plek of plant wordt als een breed begrip gehanteerd. Het kan gaan van het aantrekken van insecten en bijen tot het benadrukken van een zichtas, en van het creëren van beschutting tot het stabiliseren van het microklimaat. Het is de kunst om deze functies logisch aan elkaar te verbinden, en ze door meerdere elementen gedragen te laten worden. Om terug te grijpen op één van de tien basisprincipes van de permacultuur: plaats elementen in functionele relaties met elkaar. Als voorbeeld kan een vijver worden genomen: in de eerste plaats kan het worden gebruikt als warmtebuffer, om bijvoorbeeld vroege bloeiërs zoals abrikoos en perzik te beschermen tegen vorst. Een vijver is echter niet het enige element dat hierin een rol kan vervullen. De planten kunnen ook beschermd worden door windbeschutting, in de vorm van een haag of een heuvel. In samenspel levert dit natuurlijk de beste resultaten. De vijver heeft daarnaast nog een hoop andere eigenschappen en samenhangende functies. Er zal meer diversiteit ontstaan doordat insecten, kikkers en padden zich op hun gemak voelen in zo'n waterig milieu. Met name de padden en kikkers zijn daarin heel interessant omdat ze slakken bestrijden – dat betekent dat een moestuin ook gebaat is met een ligging nabij een vijver.

Een andere vorm van het maximaliseren van functies is door in tijd te denken. Een grasveld kan worden voorzien van vroegbloeiende bollen, waar insecten en bijen in het voorjaar veel baat bij hebben. Bovendien mag ook niet uit het oog verloren worden dat het oog ook wat wil – sierwaarde is absoluut een functie op zichzelf. De bloemen vervullen zo een rol in de tijd dat het gras nog niet klaar is om gemaaid te worden, maar zijn tijdig weer verdwenen (wanneer de functie voor insecten en bijen weer door andere planten wordt ingevuld).

Diversiteit van soorten mag als functie in het speciaal aandacht krijgen. Het is wenselijk dat functies doorheen het jaar door verschillende elementen gedragen kunnen worden, maar dat geldt ook op hetzelfde moment in de tijd. Onder ongunstige omstandigheden kan het immers gebeuren dat planten niet opkomen, waardoor logischerwijs ook hun functie wegvalt. In zo'n situatie is het maar beter om een andere soort als back-up te hebben. Diversiteit is zodoende een verzekering tegen problemen! Met name aan de randen van het systeem, ofwel waar twee systemen samenkomen, zal de grootste soortenrijkdom zijn. Om die reden is het gunstig om de randen te benadrukken: hier kunnen meerdere functies vervuld worden en gedragen worden door verscheidene soorten.

Het gaat hier dus om relatieve locatie: waar is wat nodig, waar kan een plant zijn functies vervullen in een omgeving die daar baat bij heeft? Het kan een complexe puzzel zijn die vraagt om een aantal handige beginpunten, zeker voor wie op onontgonnen terrein start. Het principe van zeven lagen (soms ook uitgesplitst in negen lagen) in een bossysteem kan hiervoor de handvatten verschaffen.

Systeem van zeven lagen

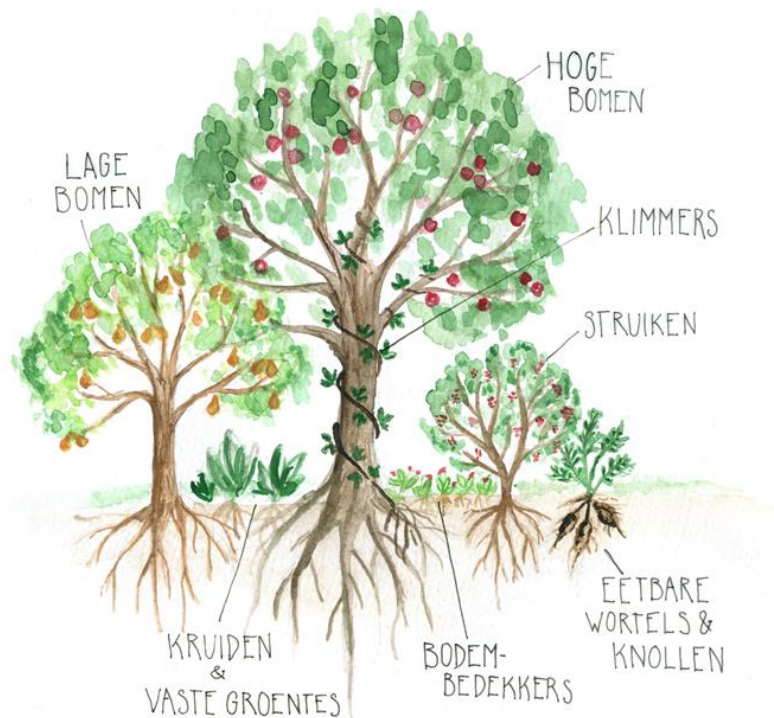

Fig. 1: De zeven lagen in een eetbare bostuin ofwel voedselbos.

Het werken in lagen van hoogte klinkt wellicht al bekend in de oren: ook dit concept komt voort uit één van de basisprincipes van de permacultuur. In de afbeelding hierboven worden de zeven lagen die doorgaans worden onderscheiden getoond, deze spreken verder voor zich. Sommige indelingen voegen daaraan nog de waterlaag (met waterplanten in bijvoorbeeld een vijver) en een schimmellaag (eetbare paddenstoelen) toe. Dit ordeningsprincipe dient vooral als hulpmiddel voor het optimaal gebruiken van ruimte. Eén hoge boom zit andere hoge bomen op een klein oppervlak in de weg – daar zijn het concurrenten. Op datzelfde oppervlak gedijen bijvoorbeeld struiken, klimmers en bodembedekkers echter wel weer prima, die hebben zelfs baat bij de condities (schaduw, bescherming en houvast voor klimplanten) die de bovenlaag schept. We zijn aardig gewend geraakt aan met name eetbare soorten die de volle zon nodig hebben, maar in een natuurlijke omgeving zijn er een hele hoop (eetbare) soorten die andere niches vervullen.

Hier vloeit ook logisch uit voort dat bomen het startpunt vormen voor het ontwerp. Dit zijn de bepalende elementen in het systeem, die een grote impact hebben op de soorten die er onder en omheen kunnen staan. Het vereist lange-termijn denken, want het duurt natuurlijk even voordat de bovenlaag is gevormd. Zo kan het ook tijd kosten voordat de condities gunstig zijn voor de beoogde planten voor in de lagen daaronder. Het is gebruikelijk dat de laag van de kruiden mettertijd verandert in samenspel met de groei van de bovenlaag. Houdt voor de bovenlaag in elk geval voor ogen wat de uiteindelijke functies moeten worden.

Soortenkeuze voor fruitbomen

Na het scherpstellen van de gewenste functies kan er worden verdiept op het niveau van soortenkeuze. In dit geval gaan we uit van fruitbomen, maar notenbomen of andere soorten kunnen vanzelfsprekend ook het uitgangspunt vormen. Er zijn een hoop criteria die een rol spelen, waarvan er hier een aantal van de belangrijkste op een rijtje zijn gezet.

- Bestuiving: de meeste rassen van fruitbomen zijn kruisbestuivers. Dat betekent dat er van één soort twee planten in elkaars nabijheid moeten zijn (wat bij bomen een aardige impact op de inrichting heeft!). Sommige rassen zijn wel zelfbestuivend. Hoe dan ook zullen de juiste bestuivers (insecten, bijen, et cetera) moeten worden aangetrokken.
- Plukmoment: voor eetbare planten is het plukmoment een factor van belang. Wat je niet wilt, is dat van allerlei soorten op één moment al hun vruchten rijpen. Spreiding is hierbij het sleutelwoord.
- Gebruik: in samenhang met het plukmoment is de toepassing belangrijk. Dat spreekt wat meer voor zich, maar het is handig van tevoren af te vragen of het fruit, ook in grote hoeveelheden, voor jou bruikbare toepassingen heeft.
- Overlast: trekt de soort veel vogels of insecten aan en is dat mogelijk problematisch op de plek waar je hem wilt plaatsen?

Enkele meer voor zich sprekende factoren zijn bijvoorbeeld de grondsoort waarin de boom kan groeien, ziekteresistentie, smaak en sierwaarde. Het betreft in dit voorbeeld de bovenlaag, maar in de soortenkeuze voor planten in de lagere lagen zullen vergelijkbare overwegingen meespelen. Zoals te zien is schept de keuze voor een bepaalde boom al wel een paar vereisten voor andere planten, om bijvoorbeeld de juiste bestuivers aan te trekken. Vanaf het bepalen van de bovenlaag kan zodoende effectief naar de struiken en de verdere lagen eronder toe worden gewerkt.

De bodem klaarmaken

Tijdens de sessie is ook het afdekken van de bodem besproken als optie om wortelonkruid weg te krijgen en de bodem gereed te maken voor aanplant. Hoewel het een simpele methode is, zijn er een aantal zaken om goed rekening mee te houden. Allereerst zijn er verschillende materialen die voor dit doeleinde te gebruiken zijn (zoals worteldoek of houtsnippers), maar is een laag van dik karton verreweg het handigst. Karton is niet geheel luchtdicht maar dekt voldoende, kan lang genoeg blijven liggen om het wortelonkruid te verstikken en verteert bovendien vanzelf. Ten tweede is de timing van belang: een jaar grondbedekking zou moeten volstaan, maar dan moet wel in acht worden genomen dat er in de winter überhaupt niet veel gebeurt met wortelonkruid in de bodem. Het beste moment om te bedekken is in februari/maart, met karton is dat mede omdat het op andere momenten te snel vergaat om al het onkruid te verstikken. Tot slot kan er zeer beperkt gewerkt worden met een laag bovenop de bedekking. Houd daarbij wel in het achterhoofd dat er zo min mogelijk gaten worden gemaakt waar de planten doorheen kunnen. Bodembedekkende soorten als pompoen en courgette (vanuit de voorkweek) zijn hierdoor erg geschikt, al kunnen ze pas in mei of juni worden aangeplant. Andere vormen van bedekking, of lagen bovenop de laag karton zijn niet gewenst, omdat het anders wederom te snel vergaat. Na een jaar van afdekking zal de grond klaar moeten zijn voor gebruik – het verteerde karton is dan zelf al deel uit gaan maken van de humuslaag.